

Citation style

Berlanský, Matej: review of: Tony Judt, Penzión spomienok, Bratislava: Vydavateľstvo občianskeho združenia Projekt Fórum, 2015, in: Slovanický přehled, 104 (2018), 1, p. 174-178, DOI: 10.15463/rec.311429184

First published: Slovanický přehled, 104 (2018), 1

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

Tony JUDT,

Penzión spomienok,

Bratislava, Vydavateľstvo občianskeho združenia Projekt Fórum 2015, 260 s.,
ISBN 978-80-971935-0-8.

Tony Judt (1948–2010) patril k najvýznamnejším historikom dejín 19. a 20. storočia a v posledných dvoch desaťročiach svojho života sa zaradil medzi uznávaných vzdelancov. Ako historik začínal dejinami francúzskeho socialistického hnutia, následne sa zaoberal dejinami intelektuálov a nakoniec sa venoval súhrnným historickým prácam. Jeho verejná angažovanosť sa zamerala na odsúdenie invázie do Iraku v roku 2003 a na kritiku politiky štátu Izrael a amerických Židov, pričom sám bol Židom. Zároveň bojoval proti antisemitizmu. Najviac ho preslávili knihy *Nedokonalá minulosť. Francúzski intelektuáli, 1944–1956*¹ a *Povojnová Európa. Dejiny po roku 1945*.² Bol známy aj svojimi esejami na rôzne spoločenské a historické témy, ktoré uverejňoval v časopise *The New York Review of Books*. Vyznal sa v dejinách strednej a východnej Európy. V *Povojnovej Európe* popisoval aj slovenskú problematiku, vedel po česky a poznal sa s Václavom Havlom.³

Recenzovaná kniha *Penzión spomienok* vznikala na konci Judtovho života, kedy autor, postihnutý nevyliciteľnou chorobou nervového systému, ochrnil postupne na celom tele.

Nebola jedinou, ktorú Judt počas choroby napísal, alebo nadiktoval. Boli to ešte politická výzva *Zle se vede zemi* (česky: Praha 2011) a rozhovor s Tymothym Snyderom *Intelektuál ve 20. století* (česky: Praha 2013).

-
- 1 Tony JUDT, *Past Imperfect. French Intellectuals, 1944–1956*, Berkeley – Los Angeles – London 1992, česky: Idem, *Falešné ideje, cizí krev. Francouzská inteligence 1944–1956*, Praha 2018. Vďaka kritickým postojom voči francúzskym intelektuálom, vyjadreným v tejto knihe, sa Judt stal v 90. rokoch 20. storočia v Paríži neželanou osobou. Jiří PEŠEK a kol., *Napříč kontinentem soudobých dějin. Evropská historiografie po konci Studené války*, Praha 2013, s. 26. Názvy Judtových kníh budem v hlavnom texte uvádzať v slovenskom preklade. Pokiaľ boli preložené do slovenčiny, tak v slovenčine, ak existuje iba český preklad, tak v češtine.
  - 2 Slovensky T. JUDT, *Povojnová Európa. História po roku 1945*, Bratislava 2007. Slovenské vydanie poznačil slabý preklad, český je lepší. Česky: Idem, *Poválečná Evropa. Historie po roce 1945*, Praha 2008.
  - 3 Základné životopisné údaje pozri v Jiří LACH, *Tony Judt a jeho přístupy k soudobým dějinám*, Český časopis historický 112, 2014, č. 1, s. 70–84; Tony JUDT – Timothy SNYDER, *Intelektuál ve dvacátém století. Rozhovor Timothyho Snydera s Tonym Judtem*, Praha 2013; taktiež v recenzovanej knižke, ktorá vyšla v češtine ako *Penzion vzpomínek*, Praha 2016. Slovenský preklad *Penziónu spomienok* sa naopak podaril viac než český.

Penzión spomienok je ťažké žánrovo vymedziť, obsahuje viac ako dve desiatky kratších textov, ktoré sú niečím medzi autobiografiou, kritickou esejistikou a dejinými glosami. Tieto eseje, alebo fejtóny, ako ich Judt nazval (s. 15), vznikali na smrteľnej posteli. Nehybný a takmer úplne ochrnutý muž zistil, že prehrabávanie sa vlastnou minulosťou mu pomáha zaspáť, o čom sa dozvedáme v eseji *Noc* (hlavne s. 34–35). V eseji *Penzión spomienok* zisťujeme, ako si Judt pomáhal tieto myšlienkové cesty rekonštruovať. Inšpiráciu našiel v pamäťových technikách ranonovovekých mysliteľov a cestovateľov. Tí uchovávali vedomosti vo vymyslených palácoch, ktoré Judt považoval za moc okázalé. Preto si pre tento účel vybral švajčiarsky penzión, v ktorom ako dieťa dovolenkoval s rodičmi. Všetky tri posledné knihy Tonyho Judta boli vytvorené prevažne na vedomostiach nachádzaných v pamäti (s. 21–29).

Po predslove Martina Šimečku a úvodných esejach *Penzión spomienok* a *Noc* nasleduje súbor dvadsiatich troch úvah rozdelených do troch častí sledujúcich autorovo detstvo, študijné roky a dospelosť. V textoch sa prepájajú situácie z bežného života a intelektuálny odstup. Nechýba humor, irónia a sebaíronia. Judtovo rozprávanie je veľmi otvorené a úprimné. Spomienka na obyčajný život je poväčšine zasadená do určitého historického problému, z ktorého Judt vyvedie morálnu výzvu do súčasnosti (do rokov 2008–2010). V eseji *Odriekanie* tak napríklad porovnáva svoju ekológiu posadnutú rodinu s jeho snahou neplytvať, formovanou vyrastaním v povojnovej Británii, kde bolo do polovice 50. rokov 20. storočia mnoho vecí na prídel. Judt o tomto období napísal, že odriekanie nemalo byť iba „ekonomickým stavom: ašpirovalo tiež na etiku verejného života“ (s. 44). Na záver textu porovnal spoločnosť a politiku éry odriekania s našou érou konzumu a vyvodil morálny záver, že spoločnosť posadnutá komerciou, spoločnosť, ktorá stratila záujem o veci verejné, si nezaslúži lepších vládcov. Preto, „ak chceme lepších vládcov, musíme od nich vyžadovať viac a pre seba žiadať menej“ (s. 46).

Tém, ktorých sa Judt vo svojich spomienkach dotýka je veľa. Bližšie priblížim iba tri a nepopieram, že sa jedná o môj osobný výber, ale verím, že pre pochopenie Judtovho myslenia o dejinách a spoločnosti sú dostatočne reprezentatívne. Začnem dopravnými prostriedkami, ktoré sa v Judtových spomienkach objavujú veľmi často. Zbožňoval autobusy verejnej dopravy, rád sa vozil autom, ale najviac miloval štátne železnice a nádražia a v eseji *Mimetická túžba* sa vyznal z lásky voči vlakom. V nich hľadal samotu a útek pred starosťami (s. 83–84), súčasne pre neho boli prejavom modernej doby a cestovanie vlakmi ho nútilo premýšľať o Európe a jej rozmanitosti (s. 87–88). Železničné stanice ho inšpirovali pre písanie *Povojnovej Európy* (s. 88). Tony Judt však vnímal vlaky a verejnú dopravu aj ako spoločen-

skú hodnotu, podobne ako poštu a poľnohospodárstvo. V jednej prednáške sa vyjadril, že štát má zachovávať aj ekonomicky stratové železničné trate, pretože smerujú do dopravných uzlov, kde sa prepájajú rôzne regióny štátu a tým aj jeho obyvatelia, čo môže upevniť občianske povedomie a súdržnosť. Nádražie a ním „poskytované služby sú tak príznakom a zároveň aj symbolom spoločnosti založenej na zdieľaných aspiráciách“. ⁴ Čím prechádzame k Judtovmu sociálno-demokratickému politickému presvedčeniu. ⁵

Judtov politický postoj je prítomný vo viacerých fejtónoch *Penziónu spomienok* a s najväčším nasadením ho vyslovuje v úvahe *Zotročenej duše*. Nadpis eseje parafrázuje názov publikácie poľsko-litovského básnika Czesława Miłosza *Zotročenej duše* z roku 1953, ⁶ knižky o vnútornom stave komunistického intelektuála, ktorý hlása, že jediný spravodlivý princíp fungovania spoločnosti je socializmus. Nakoniec uvidí jeho nedostatky, ale vďaka konformite odmieta viditeľné dôkazy a zapiera sám seba. Podľa Judta existuje podobné duševné nastavenie u ľudí vidiacich najmorálnejší spoločensko-ekonomický systém v neregulovanom trhu. Aj oni sa stretávajú s jeho niekedy tragickými dopadmi, ale nespochybňujú svoj svetonáhľad, pretože „nechcú vystúpiť z radu“ (s. 204). Avšak Judtovo sociálno-demokratické stanovisko bolo tiež idealistické. Nepochybne bolo formované detstvom a dospievaním v povojnovej Británii, ktorá, podobne ako západná Európa, zažívala v 50. a 60. rokoch 20. storočia „zlatú éru sociálneho štátu“. Bolo to obdobie spoločenskej stability. Lenže táto spoločenská súdržnosť vznikla za jedinečných podmienok, bola reakciou na katastrofy rokov 1914–1945, ktoré sa nemali opakovať. Generácia ‚68‘ tento spoločenský konsenzus rozbila. (Musím ešte poznamenať, že západoeurópsky povojnový blahobyť mal aj svoje temné tajomstvo, prekryl spomienku na rozsiahlu kolaboráciu s nacistickým Nemeckom.) ⁷ Aj keď Judt ako sociálny demokrat bol idealistom, rozhodne nebol fanatikom rovnostárstva a premýšľal pomerne konzervatívne. Môžeme to vidieť v eseji *Meritokracia*, kde narážal

4 T. JUDT, *Ideální minulost*. Prednáška Tonyho Judta prednesená 19. októbra 2009 na newyorskej univerzite. Dostupné na: <http://salon.eu.sk/sk/archiv/1487>, 11. 2. 2018.

5 Judt neuznával myšlienky ekonómov neorakúskej ekonomickej školy – Ludwiga von Misesa a Friedricha A. von Hayeka, odmietal ekonomické názory Josepha Schumpetera a Karla Poppera, podobne aj ekonóma Petera Druckera. Uznával Johna M. Keynesa. Pozri T. JUDT, *Ideální minulost*. Vedel však akceptovať aj niektoré názory ľudí, ktorí mu myšlienkovovo neboli blízki. Ocenil napríklad Schumpeterovu kritiku Marxovej ekonómie. Idem, *Leszek Kotakowski a dějiny marxismu*, *Teologie & Společnost* 4 (12), 2006, č. 6, s. 22.

6 Český Czesław MIŁOSZ, *Zotročenej duše*, Praha 1992.

7 Pozri napríklad T. JUDT, *Die Vergangenheit ist ein anderes Land. Politische Mythen im Nachkriegs-europa*, *Transit. Europäische revue*, 1993, Heft 6, s. 87–120.

na úpadok britského školstva, prechádzajúceho „katastrofálnou sériou ‚reformier‘, ktoré si kládli za cieľ potlačiť dedičstvo elitárstva a uzákonit ‚rovnosť‘“ (s. 166).⁸

Samozrejmom súčasťou Judtových spomienok sú názory na charakter historiografie. Obsiahlejšie sa k tejto téme vyjadril v rozhovoroch s Timothy Snyderom,⁹ ale niekoľko jasných a uštipačných poznámok si neodpustil ani v *Penzióne spomienok*. Za základ historického poznania považoval empirický výskum. Príbeh za jeho najzrozumiteľnejšie vysvetlenie.¹⁰ Vystupoval proti postmoderným prístupom, ktoré sú posadnuté „teóriami“, menšinami a útržkovitostou zbavenou súvislého výkladu. V *Intelektuálu ve 20. století* vysvetľoval príklon historiografie k „teóriám“ a „rámcom“ zneistením humanitných vied, keď ich iné obory začali považovať za málo vedecké. Tento proces začal v USA a západnej Európe v 60. rokoch 20. storočia. „Teórie“ pomohli humanitným vedám zdvihnúť si sebavedomie predstavou o vlastnom metodologickom systéme, rozčlenenom do rôznych podoborov ako vo vedách prírodných.¹¹ Ale „teórie“ viedli k spochybňovaniu vlastných empirických pozorovaní.¹² Judt to presnejšie vyjadril v *Penzióne spomienok* v esejí *Slová*: „čoraz väčšia ‚profesionalizácia‘ vedeckých textov a zúfalstvo, s akým sa predstavitelia humanitných vied uchylujú do bezpečia ‚teórie‘ a ‚metodológie‘ zvýhodňuje zastieranie faktov“ (s. 175). Historiografické diela, ktoré vznikli z „teoretických“ a „kulturologických“ východísk označil vo fejtóne *Kríza stredného veku* za „bombastické tirády“, ktoré ho nudili (s. 189).

Verejne angažovaný Judt sa vo svojich spomienkach dotkol ďalších tém, ktoré sú politicky a spoločensky dôležité a vyjadril k nim podobne rázny postoj ako k plytvaniu, trhovému kapitalizmu a historiografii. Pokračoval v kritike francúzskych intelektuálov,¹³ inteligentne sa vysporiadal s pojmom „gender“ a odsúdil generáciu ‚68‘ (jej britskú a západoeurópsku verziu), ku ktorej sám patril atď. Vela

8 Rozklad školstva v mene „rovnosti“, či lepšie v mene „rovnakosti“, je všeobecný v celej Európe. Pozri Konrad Paul LIESSMANN, *Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědení*, Praha 2008; Idem, *Hodina duchů. Praxe nevzdělanosti. Polemický spis*, Praha 2015.

9 Hlavne v kapitole *Spojivosti a fragmenty: evropský historik*, s. 253–285.

10 Medzi historikov, ktorých najviac obdivoval patril Francois Furet. Tento historik rozbil marxistickú interpretáciu Francúzskej revolúcie ako triedneho boja a na rozdiel od rôznych „moderných“, „kultúrnych“ a fragmentárnych výkladov tejto udalosti, vyložil revolúciu celistvo, rozprávačsky, s dôrazom na zmenu politického myslenia a konania. T. JUDT, *Francois Furet*, in: Jennifer Homans (ed.), *When the Facts Change. Essays 1995–2010*, New York 2015, s. 347–354.

11 T. JUDT – T. SNYDER, *Intelektuál*, s. 264–266.

12 Ibidem, s. 266.

13 Niektorých si ale mimoriadne vážil: Léona Bluma, Alberta Camusa, Raymonda Arona a Francois Fureta. O prvých troch napísal knihu *Burden of Responsibility. Blum, Camus, Aron, and the French Twentieth Century*, Chicago – London 1998. K Furetovi pozri T. JUDT, *Francois Furet*.

jeho názorov môže byť mnohým súčasným vedcom a študentom neprijemných, lebo spochybňujú základy ich myšlienkových systémov, či už ide o „pravicový“ ekonomický liberalizmus, alebo „ľavicový“ civilizačný multikulturalizmus a „gender“. Čím v žiadnom prípade nebol šovinistom, ani komunistom (v mladosti síce vyznával marxizmus, ale pomerne skoro sa ho, našťastie, vzdal). Neuznával právne potláčanie menšín a spoločnosť vnímal ako celok a podstatný bol pre neho jej ekonomický a občiansky stav. Jeho spomienkové texty majú obrovské čaro, pretože sú formulované veľmi čistým jazykom a jasnou argumentáciou, ktorá sa vyznačuje ironickým, až ostrým humorom. Kúzo im dodávajú aj obrovská Judtova erudícia a jeho schopnosť vyvážiť vlastné elitárstvo s pochopením pre obyčajné situácie. Dokázal to bez toho, aby sa vyzývavo povyšoval, alebo z ľútosti pochválil priemernosť.

Po vizuálnej a technickej stránke sa knihe nedá takmer nič vytknúť. Jednoduchá obálka zachytáva Judtovu veľkú lásku, na bielom pozadí sa odrážajú šedivé kontúry viaduktu, po ktorom sa sunie vlak. Preklad Julie Sherwood považujem za vydarený a publikácia je zviazaná do tvrdých dosiek, čo znamená, že bude dobre znášať cestovanie. Ale vidím aj dve chyby. Prvou je umiestnenie vysvetľujúcich poznámok na konci celého textu. Pre čitateľa je pohodlnejšie, keď sú na stránke pod čiarou, alebo aspoň za jednotlivými kapitolami. Za druhú chybu považujem, že chýba Judtova fotografia. Pri knihe pamätí (alebo životopisu) je potrebná, aby si každý, kto zoberie publikáciu do ruky vedel vybaviť tvár „hlavného hrdinu“ a lepšie sa spojiť s textom a životom konkrétneho jednotlivca. Tieto nedostatky nakoniec nemôžu skaziť radosť z čítania spomienok, predložených bystrou hlavou Tonyho Judta. Alebo slovami môjho známeho: „Ako hovorí Roland Barthes: Pôžitok z textu!“

Matej Berlanský

Ilona VAŠKEVIČIŪTĚ (ed.),

Pabaisko mūšis ir jo epocha,

Vilnius, Lietuvos edukologijos universitetas 2017, 424 s.,

ISBN 978-609-471-087-2.

Dne 9. října 2015 se uskutečnila na fakultě historie Litevské edukologické univerzity ve spolupráci s Litevskou vojenskou akademií generála Jonase Žemaitise, mezinárodní vědecká konference pod názvem *Pabaisko mūšis ir jo epocha* (Bitva u Pabaiskasu a její epocha). Konference si připomněla 580. výročí největší středověké